

1960-1970 Dönemi Tiyatro Hareketleri

Theatrical Movements During the Period Between 1960-1970

* **Gülayse Erkoç**

ÖZET

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve ardından oluşturulan Anayasa Türk siyasi, ekonomik ve toplumsal yaşamında yeni bir dönemin başlangıcını belirler. "Görece bir özgürlük ortamı" ve "dinamizm" yaşamın her alanında hissedilir. Genelde sanat, ve özelde tiyatro toplumsal yaşamdaki hareketliliği, yeniliği ve gelişmeyi yansıtır. Tiyatro yeni bakışın aynası olur. Yeni biçimler denenir, yeni öneriler sunulur, oyun yazarları yeni oyunlar yazar. Yeni gruplar taze bir solukla oyunlar sahneler. Modern ulusal Türk tiyatrosunu kurmak yolunda yepyeni adımlar atılır. Hedef geleneksel Türk tiyatrosu ile modern dünyanın tiyatrosunu buluşturmadır. 60'li yılların sonuna doğru dönemin heyecanında bir düşme görülür. Heyecan yerini ekonomik ve politik buhrana bırakır. Enflasyon, ideolojik kavgalar, siyasi gerginlik 12 Mart'ı hazırlar. Tiyatro da benzer bir bunalımı yaşar. Deneycilik ruhu söner. Ekonomik bunalım karşısında yalnızca gise endisesiyle oyun sergileyen topluluklar ayakta kalır. Topluluklar hızla dağılır.

ABSTRACT

The military coup d'etat of May 27, 1960 and the Constitution established afterwards mark the beginnings of a new period in the Turkish political, economic and social life. "A relatively free milieu" and "dynamism" are the characteristics experienced throughout the daily life activities. Art in general and theater in particular reflect the vitality, novelty and progress in social life. Theater mirrors the new outlook. New styles are experienced, new proposals are made, playwrights write new plays. New theater groups stage them with a new breath. Totally new steps are taken to establish the modern Turkish national theatre. The objective is to intermingle traditional Turkish theatre with the theatre of the modern world. Toward the end of 60's there becomes a decline in the ardour of the period. The excitement leaves its place to depression; economic and political. Inflation, ideological combats, political tension prepare the grounds for the March 12, 1971 military coup d'etat. Theatre experiences a similar depression. Experimentalism fades away. Only box office productions can stand against the economic crisis. Theatre groups are scattered

1961 Anayasası ve yarattığı atmosfer her alanda olduğu gibi, sanat ve sanatın insana en yakın dallarından biri olan tiyatro ortamında da öncü, yenilikçi, canlı, dinamik bir dönemin başlangıcının anahtarı olmuş, 1960-1970 yılları arasındaki politik, ekonomik ve toplumsal yapıda görülen

* Yrd.Doç.Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Tiyatro Bölümü

hareketlenmeler tiyatroyu yönlendirmiştir. Tiyatro yasami hem geleneksel etkinin hem batı etkisinin dönemlerde görülmedik bir çeşitlilik ile geçmişin mirasını değerlendirmeye, batı ölçeğini yakalamaya, doğu-batı kavsagi içerisindeki tutumunu belirlemeye, kendini çoğaltmaya ve kendini tanımlamaya yönelmiştir. Dönemin tiyatro serüveni toplumdaki hareketliliğin göstergelerinden biri olmuş, toplumsal değişime ayna tutmuştur.

1950'de çok partili döneme geçen Türkiye demokratik düzenin gereğini yerine getirir. Kısa bir süre içerisinde, ekonomik alanda gelişme, kalkınmada hızlanma gözlenir. Ancak %5 oranında kaydedilen bu büyüme hareketi¹, siyasal ve kültürel alanlarda aynı oranda yer almamıştır. Hatta kültürel ve toplumsal alanda cumhuriyetin köklesmesi ve devrimlerin benimsenmesini sağlayan kültürel temelin ihmal edildiği söylenebilir. Cumhuriyet düşüncesinin eğitim-kültür paralelindeki iki belirleyici hareketi durdurulur. Bunlardan biri ulusal kültürün yaratılmasında basit rol üstlenen Halkevleri ve Halkodaları; ikincisi ise Türkiye'de kırsal kesimin aydınlanma hareketi olarak işlevini sürdüren Köy Enstitüleri'dir. Buna karşın Tekke ve Türbeler yeniden açılırken, İmam Hatip Okulları da eğitim sistemi içerisine alınır. Ekonomik alandaki büyümenin bedeli dış dünyaya karşı borçlanma ile sonuçlanır. Enflasyonun önlenemez yükselisi ise iç dünyayı sarsar. Bu dönemde Türk lirası, dolara oranla Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en yüksek devalüasyonu ile karşılaşır. %265 oranındaki devalüasyon oranı ile doların değeri 2.80 Türk lirasından, 9 Türk lirasına fırlar².

Demokrasi anlayışının yanlış yorumlanması ve özgürlük düşüncesinin tek yanlı olarak hayata geçirilmesi dengeleri bozar ve çalkantılara yol açar. Böylece 1960'a kadar süren gelişimlerin, değişimlerin ve sonuçlarının devamı olarak kriz dönemi yaşanır. Kriz bastırılmaya çalışıldıkça tepkiler oluşur.

1950-1960 yılları arasındaki ekonomik, siyasal, toplumsal değişimler ve gelişimler tiyatroya da yansımıştır. Aydın kesimin tepkisine karşı olarak bu dönemin tiyatro yazınında³ toplum sorunlarına ilgi duyulduğu görülür. Sorunlar nesnel bir tutumla ele alınır ve sorunları yaratan durumun eleştirisi yapılır.

¹ Standford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çeviren: Mehmet Harmancı

(İstanbul: E Yay., 1983), Cilt II. s.481

² Stefanos Yerasimos. *Azgelismislik Sürecinde Türkiye*. Çeviren: Babür Kuzucu. (İstanbul: Belge Yay., 1977) s.225-227

³1950-1960 ve 1960-1970 yılları arasında Türk tiyatro yazınına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Doç.Dr. Sevdâ Sener, *Çağdas Türk Tiyatrosunda Ahlak, Ekonomi, Kültür Sorunları*, (Ankara: A.Ü. Basımevi

1950'li yıllarda tiyatrodaki islenen konular, irdelenen sorunlar ve vurgulanan düşüncelerde çeşitlilik görülmeye başlar. 1960'li yıllarda ise tiyatro yazını yeni güçlü eserlerle zenginleşir. Toplum yasasında görülen kusurlar, aksaklıklar eleştirilir. Siyasal, ekonomik ve kültürel hayattaki çarpıklıklar ele alınır. Toplumsal yaşamda gözlenen rüşvet, iltimas, partizanlık, yoksulluk, sömürü, göç, ahlaki yozlaşma en çok değinilen konuları oluşturur.

Daha önceki dönemlerin yazarlarından olan Resat Nuri Güntekin, Ahmet Kutsi Tecer, Cevat Fehmi Baskut bu dönemde de yazarlık çalışmalarını sürdürürler. Daha önceki yıllarda birkaç eseri basılmış ya da sergilenmiş olan Sabahattin Kudret Aksal, Selahattin Batu bu dönemde üretkenlerdir. 1960'li yıllarda oyun yazarlığında bir atılım yaratacak olan genç kuşak yazarlarından Turgut Özakman, Haldun Taner, Aziz Nesin, Nazim Kurşunlu, Çetin Altan, Orhan Asena, Necati Cumali, Refik Erduran gibi isimler 1950-1960 döneminde ilk ürünlerini verirler.¹

1950-1960 döneminde Devlet ve Şehir Tiyatrolarının etkinlikleri sürer. 1950'li yıllar Şehir Tiyatrosu'nun duraklama ve huzursuzluk dönemidir.² Bu süredeki en önemli yenilik Eminönü Bölümü ve Yeni Tiyatro adını taşıyan iki yeni salonun açılmasıdır.

1951'de Milli Eğitim Bakanı'nin tutumuna kızan Muhsin Ertugrul³ 1954'de tekrar geri döneceği Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü görevinden istifa eder. Yerine Cevat Memduh Altan atanır. Muhsin Ertugrul'un ikinci genel müdürlüğü döneminde (1954-58) İzmir ve Adana'da Devlet Tiyatrosu kurulur. Bunu bir yıl sonra açılan Bursa Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu izler. 1958 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde bir Tiyatro Enstitüsü kurulur.⁴

Bu dönemde özel tiyatro topluluklarında da ilk hareketlenmeler görülmeye başlar. Yapı Kredi Bankası'nın girişimiyle Muhsin Ertugrul'un yönetiminde Küçük Sahne kurulur. Oda Tiyatrosu, İstanbul Tiyatrosu, Karaca Tiyatro, Besinci Tiyatro, Tevhit Bilge Topluluğu, Senses Opereti faaliyet gösteren topluluklar arasındadırlar. Bu topluluklar arasından Karaca Tiyatro, İstanbul Tiyatrosu, Tevhit Bilge Topluluğu,

1971); Metin And, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1983) s. 385-606; Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985) s.298-315.

¹Prof.Dr.Sevda Sener, "Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Yazarlığı", *Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünü Anna Kitabı*,(Ankara: A.Ü. Basımevi, : 1974) s.158.

²Metin And, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1983) s.218-219.

³Muhsin Ertugrul, *Benden Sonra Tufan Olmasın*, (İstanbul: Dr.Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yay., 1989) s. 479.

⁴Ayrıntılı bilgi için bkz: Tahsin Konur, "Cumhuriyet Döneminde Devlet Tiyatro İlişkisi", *Cumhuriyetin 60. Yıl Dönümü Armaganı*, (Ankara: A.Ü. D.T.C. Fakültesi Yay., 1987) s. 353-355.

Senses Opereti 1960'li yıllarda da etkinliklerini sürdürürler. Bu grupta yer alan topluluklar operet topluluğu olarak başlamış, tiyatro topluluğu olarak devam etmişlerdir. 1955'de Dormen Tiyatrosu kurulur. 1959'da Karaca Tiyatro'da Kent Oyuncuları Topluluğu'nun çekirdeği atılır. Her iki topluluk da 1960'li yılların sanat ortamında köklesir.

Özetle 1950-1960 döneminde tiyatro ortamı canlı olmamakla birlikte gerek tiyatro yazını alanında, gerekse tiyatro toplulukları alanında, yeni gelişmelere açık ortam oluşmuştur

Türkiye 1960'a huzursuz ve gergin bir havada girdi. İktidar, muhalefete karşı "Vatan Cephesi" düşüncesini ortaya attı.¹ İktidarın halkı vatan cephesine katılmaya zorlaması halkı kutuplastırdı, bu da tepki yarattı. Öğrenci olayları bu ortamda patlak verdi. Öğrenci direnislerine halktan kişiler ve subaylar da katıldı. Hükümet siyasi faaliyetleri yasakladı, yayınlara sansür koydu.² Kurulan soruşturma komitesine tutuklama yetkisi verildi. Gizli tutuklama ve sorgu söylentileri varolan gerilimi arttırdı ve ordu çok sayıda aydının da desteğiyle 27 Mayıs 1960'da hükümet darbesini gerçekleştirdi.³ Mümtaz Sosyal, Yön dergisinde yer alan bir yazıda, 27 Mayıs'ı, kentlinin hürriyet endisesi ile köylünün nimet endisesinin bir noktada çatışmasının sonucu olarak tanımlamıştır.⁴

Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs'ta hükümete el koymasının gerekçelerini üç ana temele dayandırıyor⁵: 1- DP'nin demokrasiden sapmış olması, 2- DP'nin kendi yandaşlarına değişik ve ayrıcalıklı işlem yaparak halkı ikiye bölmesi, 3- DP'nin Atatürk devrimlerinden ödünler vermesidir.

Hareketin önderliği DP rejimiyle arası açılmış bulunan bir kuvvet komutanına Cemal Gürsel'e verildi.⁶ Darbeyi gerçekleştiren subayların adları Milli Birlik Komitesi olarak açıklandı. Komite, aydın kesimle dayanışmaya girdi, "yeni anayasayı hazırlamak işini de çoğu İstanbul ve Ankara Hukuk Fakülteleriyle, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri arasından seçilmiş olan kurula emanet eder. Bunun yanı sıra ülkenin ekonomik siyasetini yürütmek üzere gene profesörlerden ve ülkedeki büyük iş çevrelerinin temsilcilerinden meydana gelen bir 'teknisyenler' hükümeti kuruldu."⁷

¹Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Yapısı* (İstanbul : Cem Yay., 1975) s.167.

²A.g.e., s.160-161.

³Stefanos Yerasimos. *Azgelismislik Sürecinde Türkiye*. Çeviren: Babür Kuzucu. (İstanbul: Belge Yay., 1977) s.236.

⁴Mümtaz Soysal, "Merhaba Huzur!...", Yön, sayı: 67, 27 Mart 1963.

⁵Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Yapısı* (İstanbul : Cem Yay., 1975) s. 166.

⁶Stefanos Yerasimos. *Azgelismislik Sürecinde Türkiye*. Çeviren: Babür Kuzucu. (İstanbul: Belge Yay., 1977) s.236.

⁷A.g.e., s. 236

DP Hükümeti'nin üyeleri ve DP milletvekilleri tutuklandılar. Mahkemeler sonucunda Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüstü Zorlu idam edildi, Celal Bayar'ın idam cezası ise, yası nedeniyle, ömür boyu hapis cezasına çevrildi, devrik dönemin devlet adamlarından bir bölümü, hapis cezasına çarptırıldı.

Ülkenin sosyo-ekonomik durumuyla ilgili açık seçik bir fikre sahip olunamaması, hareketi baslatan kişilerin ortak özelliği idi.¹ Bununla birlikte, geçiş döneminde ekonomi ve maliye alanında önemli politika değişiklikleri yapılmıştır: "...büyük inşaatlar ve kent yapım projeleri durduruldu. Bankalar kapatıldı, ileri gelen iş adamlarının özel hesapları donduruldu, krediler kaldırıldı, kredi artisini önlemek için kredi faizleri yüzde 12'ye çıkarıldıktan sonra banka çalışmalarına kısmen izin verildi. Piyasada istegi azaltmak için ücretlilerin aylıklarından zorunlu tasarruf bonusu kesintisi yapıldı. Fiyat kontrolleri ile gıda maddelerinin fiyatları düşürüldü... Gelir vergisine tabi olanlardan servet beyanı istendi..."², "...gelir vergisi kanunu ile düşük gelirli için asgari geçim indirimi sağlanmış ve büyük toprak sahiplerinin vergilendirilmesi yoluna gidilmiştir. Arsa ve bina vergileri arttırılmıştır. Sosyalizasyon kanunu ile, en uzak köyler sağlık hizmetlerinin götürülmesi arzulanmıştır. Eğitim seferberliği amaç edinilmiştir."³

Milli Birlik Komitesi, ülkeyi ekonomik ve sosyal açıdan etkileyecek iki işi gerçekleştirir. Bunlardan ilki, ülkenin planlı bir şekilde kalkınmasını sağlayacak olan Devlet Planlama Teskilati, öteki ise ülkenin sosyal ve özellikle kültürel kalkınmasında bir okul gibi hizmet verecek ve halkevlerinin yerini alacak olan Türk Kültür Dernekleri'dir. Kurumlara Anayasal güvence tanınır.

1961 Anayasası 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuş ve kabul edilmiştir. 1961 Anayasası, "...çoğunluğun baskısının önlenmiş bir demokrasi anlayışı getirdi. Ayrıca toplumsal adalet ilkelerine dayalı yeni bir toplumsal ve ekonomik fırsat eşitliğinin sağlandığı bir yapı amaçlanmıştı. Anayasa bu amacı gerçekleştirmek için devlete doğrudan sorumluluk veriyordu."⁴ 61 Anayasası'nın oluşturduğu ortam, karşıt görüş ve eğilimlere yasama ve yayılma hakkı tanıdı. Haklar ve özgürlükler kanunlarının güvencesi altına alındı. Azınlıkta kalan görüşler ve eğilimler varolma, örgütlenme ve gelişme olanaklarına kavuştu.

¹Stefanos Yerasimos. *Azgelismislik Sürecinde Türkiye*. Çeviren: Babür Kuzucu. (İstanbul: Belge Yay., 1977) s.237.

²Standford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çeviren: Mehmet Harmancı (İstanbul: E Yay.,1983), Cilt II. s. 489.

³Dogan Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, I.Kitap (Tekin Yay., 1987) s.772.

⁴Standford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. Çeviren: Mehmet Harmancı

1961 Anayasasi, 1945 tarihli Anayasa'dan çok daha kapsamlıydı. Genel Esaslar, Temel Haklar ve Ödevler, Kisinin Hakları ve Ödevleri, Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler, Siyasi Haklar ve Ödevler, Cumhuriyetin Temel Kuruluşu, Yasama, Yürütme, Yargı, Çeşitli Hükümler, Geçici Hükümler gibi başlıklar tasımlıydı.¹

1961 Anayasası toplumda özgürlük havası estirmiştir. Aydın kesim tarafından oluşturulan Anayasa, basına, yayıma ve üniversiteye geniş özgürlükler getirmiştir. "Basın hürdür, sansür edilemez" düşüncesi, Anayasa'nın 22. maddesini oluşturur.² Üniversitelere bilimsel ve idari özerklik kazandırılmış, siyasi partilere üye olma yasasının üniversite üyelerine uygulanamayacağı belirtilmiş, üyelerin, serbestçe araştırma ve yayın yapabilecekleri ileri sürülmüştür.³

Anayasa'nın 20. maddesi " herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir."⁴ derken, 21. maddesi ise bilim ve sanat hürriyetini güvence altına almıştır: " Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir..."⁵

27 Mayıs darbesinin toplum tarafından benimsenmiş olan " devrim havası" ve Anayasa'nın sağladığı "görece" özgürlük ortamı küçük burjuvaya ve özellikle aydın kesime yeni bir umut kaynağı olur. Anayasal özgürlüklere paralel olarak 1960-1970 döneminde gerek tiyatro topluluklarında gerekse oyun yazarlığında nicelik ve nitelik açısından bir gelişim görülür.

Kültür konusunda 27 Mayıs hareketinden başlayarak 1965'e kadar geçen sürede bazı çalışmalar yapılır. Dönemin Güzel Sanatlar Müdürü olan Cevat Memduh Altar, Basbakanlığa "Eski Eserler, Müzeler, Güzel Sanatlar, Tiyatro, Opera, Folklor ve Filmciliğin Devlet Bünyesinde Bağımsız Bütçeli Bir İdare Olarak Teskilatlanmasıyla İlgili Rapor" başlıklı bir tasarı sunar.⁶ Bu tasarı kültürel örgütlenme düşüncesinin çekirdeğini oluşturur. Konu ile ilgili toplantılar yapılır. Bu görüşmeler, kültür konusunun, Milli Eğitim Bakanlığı'nin bünyesinden çıkarılarak özel ve özerk bir örgütlenmeye kavuşturulmasını sağlayamaz.¹

1964'de İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Güzel Sanatlar Genel Müdür Vekili Turan Erol'un başkanlığında Müzik ve Sahne Sanatları Danışma Kurulu

(İstanbul: E Yay.,1983), Cilt II. s.490

¹Derleyen: Avukat Ayhan Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları*, (İstanbul:, Geçit Kitabevi, 1987) s.67-193

²A.g.e., s.78.

³A.g.e., s.138-139.

⁴A.g.e., s.78.

⁵A.g.e., s.78.

⁶Ayrıntılı bilgi için bkz: Emre Kongar, *Kültür Üzerine*, (İstanbul: Çağdas Yay., 1982) s. 62.

toplantisi yapıldı.² Bu toplantıya katılan on sanat adamı bir bildiri sunarak, eğer olabiliyorsa "Kültür Bakanlığı", olamıyorsa "kültür müstesarlığı", o da olamıyorsa yetkileri genişletilmiş bir genel müdürlük kurulmasını ve böylece sanat işlerinin de bir yönetim sistemine bağlanarak örgütlenmesini önermişlerdir. Metin And, Turgut Özakman, Ayhan Erman, İlhan Usmanbaş, Turan Erol, Faruk Güvenç, Muammer Sun, Gültekin Oransay, Fethi Kopuz ve Hikmet Simsek bu bildiriye sunan kişilerdir. Bunun üzerine Güzel Sanatlar Danışma Kurulu oluşturulmuş ancak, 1965'de yapılan ilk toplantıdan sonra dağılmıştır.³

1965 Ekim'inde yapılan genel seçimlere kadar 4. hükümeti, bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü kurdu. "Seçimlere yalnız sekiz ay kalmış olduğundan Ürgüplü hükümeti ülkenin hiç bir sorununa etkin bir biçimde egilmedi."⁴ Ancak Ürgüplü Kabinesi'nin Milli Eğitim Bakanı Cihat Bilgehan tarafından kültür müstesarlığı kuruldu ve basına Adnan Ötügen getirildi.⁵ Emre Kongar bu adımın çelişkili yanını şöyle vurgulamıştır:

Böylece, sanatçı, edebiyatçı ve düşünürün destek arama serüveni ile, politikacının sanat, edebiyat ve düşün alanlarını denetim altına alarak yönetme arzusu kültür müstesarlığında buluştu. Müstesarlığın demokrasi bakımından bir uzlaşma ve geçiş dönemi olan Ürgüplü Hükümeti zamanında kurulması rastlantı değildir. Olay bu incelemede ileri sürdüğüm politikacının sanatı 'güdümlenme' arzusunun kanıtlarından birini oluşturmaktadır.⁶

1966'da dönemin kültür müstesarı, Devlet Tiyatroları Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıda, tiyatroların repertuarında bulunan yerli ve yabancı oyunların taranmasını ve sakıncalı bulunan sözcüklerin ayıklanmasını istemiş, aksi halde oyunların oynanmaması gerektiğini bildirmiştir.⁷

Metin And ise, kültür örgütlenmesi ile ilgili şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

Çok partili döneme geçişte kamu kesiminin ilgisi de gevşemiş, yok denebilecek duruma gelmiştir. Kültür işlerimize yön verecek bir örgüt kurulmamıştır. Kurulduğunda da basına art yetisi

¹A.g.e., s. 63.

²A.g.e., s. 63,64.

³A.g.e., s. 65.

⁴Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Yapısı* (İstanbul : Cem Yay., 1975) s.179.

⁵Emre Kongar, *Kültür Üzerine*. (İstanbul: Çağdas Yay., 1982) s. 65.

⁶A.g.e., s. 65.

⁷Tahsin Konur, "Cumhuriyet Döneminde Devlet-Tiyatro İlişkisi" *A.Ü. D.T.C. Fakültesi Dergisi*, *Cumhuriyetin 60.Yıldönümü Armaganı*, (Ankara: A.Ü D.T.C.Fakültesi Yay., 1987) s.349.

kütüphane müdürlüğü, müze memurlugundan öteye geçmeyen kimseler getirilmistir. Müze ya da kütüphane memurlarından kültür islerimize yön verecek degerli kimseler çikmaz demiyoruz ancak, bilmedikleri konularda bilenlere danismak gereğini duymadıkça, kamuoyunda bunların uygulamaları olumsuz olarak degerlendirilecektir..."¹

Müstesarlikten bakanliga geçiş ise 1970'den sonra gerçekleşmiştir.²

15 Ekim 1961'de genel seçimler yapılır. 26 Ekim 1961'de parlamento hayati baslar. Hiçbir parti tek basına çoğunluk kazanamadığı için koalisyon oluşturulur. Böylece demokrasi sistemi yeni bir aşamaya ulaşmış olur.³

1961 ile 1965 yılları arasında Türkiye'de dört koalisyon hükümeti kurulur. İlk üç hükümet İnönü'nün başbakanlığındadır. Koalisyona CHP ve DP'nin devami olan AP ortak olur. Bu dönemde "Türkiye'nin kurtarıcısı rolünü benimsemiş olan Talat Aydemir"⁴, ilk darbe girişiminde bulunur ancak başarı gösteremez. Ekonomik alanda planlı döneme bu hükümet zamanında geçilir. Ekonomide oluşan duraklamanın asılmasına çalışılır.⁵ İki parti arasındaki görüş ayrılıkları koalisyonu bozar.

İkinci hükümet CHP, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve bağımsızlar tarafından oluşur. İlk Bes Yıllık Kalkınma Planı ve işçilere tanınan haklar bu dönemde kabul edilir.⁶ Aydemir'in ikinci darbe girişimi bastırılır, eski DP'lilerin bir kısmı bağışlanır. Yapılan genel seçimlerde AP'nin oyu artarken, küçük partilerin oyu azalır. Bundan ötürü CKMP hükümetten çekilmeye karar verir ve görüş ayrılıkları nedeniyle de hükümet istifa eder.

Üçüncü hükümet CHP ile bağımsızlar arasında oluşturulur. "YTP hükümeti dışardan destekler. Bu karar üzerine partinin sağ kanadını oluşturan üyeler partiden ayrıldılar."⁷ Seçim sistemi "ulusal artık" yöntemi eklenerek değiştirilir. Sosyal Sigortalar Yasası kabul edilir. İkinci kez darbe girişiminde bulunmuş olan Aydemir ölüm cezasına çarptırılır. Demirel, AP'nin yeni lideri olarak ortaya çıkar. Hükümetin 1965 yılı için oluşturduğu bütçe geri çevrilince İnönü ortak hükümeti görevden ayrılır.

¹Metin And, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 1983) s. 607,608.

²Emre Kongar, *Kültür Üzerine*, (İstanbul: Çağdas Yay., 1982) s. 65.

³Sevket Süreyya Aydemir, *II.Adam*, III.cilt, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988) s.541

³⁵Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye 'nin Yapısı* (İstanbul : Cem Yay., 1975) s.177.

³⁶Sevket Süreyya Aydemir, *II.Adam*, III.cilt, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988) s.544.

⁶Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye 'nin Yapısı* (İstanbul : Cem Yay., 1975)s. 177.

⁷A.g.e., s.177.

1961'den sonra ilerici eğilimler kendi görüş ayrılıkları doğrultusunda gruplaşırlar. Bu durum aynı zamanda bölünmenin başladığını da göstermektedir. 1961'den 1965'e kadar geçen süre içinde değerlendirilen birinci dönemde¹ CHP dışında iki gruplaşma olur. " Yön dergisi çevresinde 27 Mayıs düşüncesini ve ilkelerini kökleştirme amacıyla olduğunu iddia eden aydınlar topluluğu 1960'dan sonraki yılların ilk ideolojik akımını meydana getirir. 1960 kusağı oyun yazarlarından Çetin Altan, Melih Cevdet Anday, Orhan Asena, Necati Cumali, Tarık Dursun K. Yön bildirisinde imzası olan yazarlarımızdandır. Öte yandan, 'eski sosyalistler'le birleşen bir grup sendikacı Türkiye İşçi Partisi(TİP)'ni kurar. 1965 seçimlerinde 14 milletvekili çıkarır. 1960 sonrası dönem içinde işçi sınıfı ve sosyalizmden yana olduğunu söyleyen bu ilk örgüt Türkiye'deki parlamenter rejimin çerçevesi içinde siyasal faaliyet gösterir. İşte bu iki hareketin çalışmaları, 1961-1965 döneminin ilerici ideolojik akımlarını özetlemektedir.²

1965 yılından sonra ise ilerici kanatta yaşanan görüş ayrılıkları belirginleşir. Bölünmeler olur, karşıtlıklar keskinleşir. " Milli Demokratik Devrim" (MDD) hareketi önce Yön'ün sütunlarında doğar"³ ve sonra ondan ayrılır. Öteyandan ilerici kanada karşıt olan grup da "İslamcı - Osmanlılar" ve "Turancılar" olarak ikiye ayrılmıştır.⁴

1968'den sonra gençlik hareketleri basgösterir. 1960 ile 1970 yılları arasında sanayilesmenin hız kazanmasıyla birlikte toplumsal yaşamda dalgalanmalar olmuştur. Her yıl yüzbinlerce köylü topraklarından ayrılarak büyük şehirlerdeki işsiz işçiler safına katılmıştır. "Öte yandan tarım üretiminin geçirdiği dönüşüm ile de köylü yığınları bizzat köylerinde proleterleştiler. Böylece 1960 ile 1970 yılları arasındaki dönem boyunca emperyalizmden destek gören yerli burjuvazinin gücüne karşı çıkabilecek tabandan gelme bir muhalefet gücü oluştu."⁵

1965 AP iktidarıyla birlikte, İkinci Bes Yıllık Kalkınma Planı'ni hazırlama işi el değiştirmiştir. DP'nin başlattığı gelişme biçimi büyük burjuvazinin yanındadır. Böylece 1950 yılından başlayarak oluşan değişimler ve bu değişimlerin yarattığı sorunlar daha da belirginleşir.

Köyden ya da küçük yerleşim bölgelerinden büyük şehirlere göçte artış meydana gelir. "Şehirlerde görülen sanayileşme kırlardaki makineleşmeden çok sonra

¹Stefanos Yerasimos. *Azgelismislik Sürecinde Türkiye*. Çeviren: Babür Kuzucu. (İstanbul: Belge Yay., 1977) s.464.

²A.g.e., s.464

³A.g.e., s.481

⁴İsmail Tanju, *27 Mayıs 1960 - 12 Mart 1971 Ekonomi - Politika Bağlı Düşün Hareketleri*. (İstanbul: Gökçem Tiyatro Sinema Yay., 1991) s. 18.

⁵ Yerasimos Stefanos. *Azgelismislik Sürecinde Türkiye*. Çeviren: Babür Kuzucu. (İstanbul: Belge Yay., 1977) s.248

geliyordu ve bu sanayileşme göçmen iş gücünü emmekte hep yetersiz kalıyordu. 1960 ile 1970 yılları arasında şehirleşme hızı % 18 dolaylarına ulaşırken sanayileşme hızı sadece % 7 idi. Aradaki fark büyük çapta şehir lumpen proleteriyasını oluştuyordu."¹ Batı ülkelerine işçi göçü de 1962'de başlamıştır. Yurtdışına giden işçileri önceleri vasıflı işçiler oluşturmuş daha sonra artan bir tempoyla devam eden göçe, köylüler katılmışlardır. Yurtiçi göçlerinde ise işsizliğin yanı sıra sağlık, eğitim, barınma gibi problemler ortaya çıkmıştır. "1970'in hemen öncesindeki yıllarda yapılan araştırmalar, gecekondu mahallelerinin İstanbul'da toplam nüfusun % 40'ına, Ankara'da ise toplam nüfusun % 60'ına ulaştığını ispat eder. Büyük şehirlerdeki konutların % 61'i bir veya iki odalıdır ve bunlara hane başına ortalama 5 kişi düşmektedir. Bu konutların büyük çoğunluğunda ise içme suyu yoktur."¹

İç ve dış göç, gecekondulaşma, kültür farklılığı, kültürler arası çatışma, uyumsuzluk, yabancılaşma, başlı başına sorunlardır. Aydınlar iki kanalda konuyu tartışırlar. Yazarlar hem basın organları aracılığıyla konu ile ilgili yayınlar yaparlar, hem de bu sorunları işleyen eserler üretirler. Bu konular, tiyatro yazarlığında da işlenmiş, yazılan eserler sahnelenerek seyirciye iletilmiştir.

Hayat pahalılığı belli başlı sorunlar arasındadır. 1970'lere doğru bu problemlere öğrenci hareketleri, sokak gösterileri eklenir.

Sorunların artması, aydınların tepkisine yolaçar. Aydınlar görüşlerini basın aracılığıyla açıklarlar. Görüşlerin açıklanması iktidarın tepkisini çeker, hem muhalefete hem de aydın kanada karşı bir baskı politikasının oluşturulmasına neden olur.

Aydınlar bir taraftan iktidara karşı bir politik ve kültürel tavır oluştururken, bir taraftan da kendi içlerinde görüş ayrılıklarına düşerler. Bu dönemde gelişen toplumcu düşünce bölünmeye devam eder. Aydınların düşünsel tepkileri, üniversite gençliğinde toplu yürüyüşler olarak, işçi kesiminde grevler olarak eyleme dönüşür. Türkiye Opera, Tiyatro ve Yardımcı İşçileri Sendikası (TOTSIS) ile Türkiye Tiyatro İşçileri Sendikası (TISEN) kurulur. Grevler tiyatro topluluklarının bazılarında da görülmüştür. Öte yandan çoğunluğun baskısını engelleyici önlemler Türk siyasal yaşamında alımlanmış öğeler değildi. AP bu duruma uymakta güçlük çekiyordu...İktidar ile 61 Anayasası'nda yer alan kurumlar arasında sürtüşmeler başlar.

CHP kendi içinde parçalanır, 48 milletvekili ve senatör partiden ayrılarak Güven Partisi'ni kurar. Toplumcu kanattaki gelişmeler öbür kanattaki grupların tepkileriyle karşılaşır. Sağ kanattan gelen tepkiler bir süre sonra somut şiddet olaylarına dönüşür. Ankara Televizyonu'nun yayına başlama tarihi olan 1968 yılı, aynı zamanda

¹A.g.e., s.393

öğrenci eylemlerinin de başlangıç yılı olur. Radyo ve Televizyon iktidarın denetimindeydi. Üniversite öğrencileri, eğitim olanaklarının yetersizliği, mezuniyet sonrası işsizlik tehlikesi ve Batı Avrupa'dakine benzer olayların etkisiyle, dersleri boykot etmeye, binaları işgal etmeye başladılar. 1968 yılının sonuna doğru, bu eylemler siyasal nitelik kazandı. Amerikan emperyalizmine ve o günkü iktidara karşı gösteriler başladı. Bu gelişmeler karşısında AP hükümeti, kamuoyunu etkilemeye çalıştı. İktidara göre temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, hükümetin gücünün artırılması ve bütün bu gelişmelerin anayasa değişiklikleri ile resmileştirilmesi gerekiyordu.

Hükümet yakın geçmişte kesin bir biçimde durdurulan Menderes hareketinin akıbetine bakarak karşıt gruplara ve öğrenci eylemlerine yönelik bastırıcı önlemler uygulamıyordu. Bunun yerine, 'dinci-gerici' ve 'gelenekçi liberal' grupların tepkileri desteklendi. Bu destek bir süre sonra, şiddetin siyasal yaşamda daha geniş bir biçimde kullanılmasına yol açtı.

1969 seçimlerinden önce seçim sistemi değiştirilmiş, ulusal artık sistemine göre yapılan seçimler sonucunda AP oyların azını ama iskemlelerin çoğunluğunu kazanmıştır. 1969'da devam eden sokak gösterilerinin yanısıra karşıt gruplar arasındaki çatışmalar arttı. Geniş halk kitleleri hükümete karşı yürüyüşler düzenlediler. İşçilerle polis arasında çatışmalar oldu. Üniversitede boykotlar yapıldı. Sağ-sol çatışmalarında çok sayıda genç hayatını kaybetti. Bu siyasal hareketlenme özel tiyatro topluluklarının etkinliklerine yansimistir.

Türkiye 1970 yılını, sürekli yapılan zamlar, yürüyüşler, karşıt yürüyüşler, çatışmalar, bombalama eylemleri, boykotlar ve devalüasyon ile geçirmiştir.² 12 Mart 1971 muhtırasıyla birlikte Türk siyasal yaşamı bir müdahale ile daha karşılaşıyor.

1960-1970 döneminin tiyatro yaşamına bakacak olursak, 1961 Anayasasının sağladığı "görece" özgürlük ortamı tiyatrodaki yeni gelişmeler olmasını sağlamıştır.

Nicelik açısından görülen gelişmelerden en çarpıcı olanı özel tiyatro topluluklarının çoğalmasıdır. Bu dönemin bir başka özelliği de ödeneksiz tiyatro topluluklarında görülen sayısal artış ve nitelik çeşitliliğidir. Aşağıda yer alan tablo 1964'de Ankara ve İstanbul'da yaşayan milyon kişi başına düşen tiyatro topluluğu sayısını, yabancı kentlerden bazılarıyla kıyaslayarak göstermektedir.³

ŞEHİRLER

MİLYON KİŞİ BAŞINA TİYATRO

¹A.g.e., s.313.

²Ayrıntılı bilgi için bkz: "Türkiyede Yılın Olayları", *Varlık Yıllığı 1972*, (Aralık 1971, Varlık Yay.) s.401-428.

³Atilla Alpöge, "Bir Çıkmazın Esigindeki Yanılmalar", *Oyun*, Mayıs 1965, sayı: 22, s.8.

Paris	7
Londra	5
New-York	5
Istanbul	9
Ankara	8

1960'dan önce kurulmuş ve 1960'li yıllarda da etkinliklerini sürdüren toplulukların hemen hepsi önceleri operet topluluğu olarak faaliyete geçmişler daha sonraki yıllarda tiyatroya yönelmişlerdir. Karaca Tiyatro, Sen Ses Opereti, İstanbul Tiyatrosu ve Tevhit Bilge'nin toplulukları bunlar arasında yer alır. Oysa 1960'li yılların toplulukları doğrudan tiyatro topluluğu olarak kururlar. 1960 öncesi topluluklar, geçmiş dönemin tiyatro anlayışının izlerini taşıırken 1960'li yılların toplulukları çoğunlukla batı tiyatrosunu model alırlar. Bunlar arasında bulunan Dormen Tiyatrosu ve Kent Oyuncuları'nin çekirdeğini oluşturan Birleşik Sanatçılar Topluluğu 60'dan önce kurulmalarına karşın 1960'li yılların batı modelindeki özel topluluklarına öncülük ederler.

Özel tiyatro topluluklarının sayısal çoğalmasının kendi içlerinden türemiş olması dikkati çeker. Dormen Tiyatrosu bu dönemdeki tiyatrolar içerisinde en doğurgan olanıdır. 1960-1970 döneminde bu topluluğun içinden çıkarak kurulan diğer önemli topluluklar şunlardır: Gülriz Sururi-Engin Cezzar Topluluğu, Ayfer Feray - Nisa Serezli Topluluğu ve Çevre Tiyatrosu. Ayfer Feray - Nisa Serezli Topluluğu daha sonra Ayfer Feray Tiyatrosu ve Nisa Serezli - Tolga Askiner Tiyatrosu olarak iki yeni topluluk üretmiştir. Benzer durumlar 1960'li yılların öbür topluluklarında da gözlenir.

Özel tiyatro topluluklarının bir bölümü yeni türlere yönelmiştir. Bunlar arasında Devekusu Kabare Tiyatrosu önemli bir yer tutar. Bu topluluğun ardından çok sayıda yeni kabare toplulukları kurulmuş, ancak hiç biri onun kadar iz bırakamamıştır.

Bu dönemde ilk kez ilerici toplumcu tiyatro toplulukları (I.Arena Topluluğu, AST, Dostlar Tiyatrosu, Halk Oyuncuları Birliği, Yenisehir Tiyatrosu Topluluğu, v.b.), politik tiyatro toplulukları (Halk Oyuncuları, Ankara Birliği Sahnesi, Devrim İçin Hareket Tiyatrosu, v.b), işçi Tiyatrosu ve sendikaya bağlı tiyatro topluluğu (Tiyatro TÖS) kurulur. Ülkemizde işçiye yönelen sokak tiyatrosu denemeleri bu yıllarda ilk kez gerçekleştirilir. Miting ve yürüyüşlerde gösteriler yapılır.

1960-1970 döneminde, oyun seçiminde, hem yeni eserlere, hem tiyatro tarihinin belli başlı yapıtlarına hem de telif eserlere yer veren yenilikçi sanat tiyatroları kurulmuştur. Bu grubun öncüsü Kent Oyuncuları Topluluğu'dur. Gülriz Sururi - Engin

Cezzar Topluluğu, Oraloglu Tiyatrosu, Gen-Ar Tiyatrosu'nda faaliyet gösteren bazı topluluklar, II. Baskent Tiyatrosu, Ankara Drama Tiyatrosu da bu yolu izleyen öbür topluluklardandır.

Sözkonusu dönemde bulvar komedisi türündeki eserleri sahneleyen çok sayıda yeni topluluk kurulur. Dormen Tiyatrosu, Ayfer Feray - Nisa Serezli Tiyatrosu, Ayfer Feray Tiyatrosu, Nisa Serezli - Tolga Askiner Tiyatrosu, Birleşmiş Oyuncular Meydan Sahnesi, II. Arena Tiyatrosu, Altan Karındaş - Cenk Güner Topluluğu, Alpago Tiyatro, Gong Tiyatrosu, Mücap Ofluoglu Tiyatrosu, Gen-Ar Tiyatrosu'nda faaliyet gösteren bazı topluluklar bu türde oyunlara yönelmişlerdir.

Popüler halk tiyatrosu özellikleri taşıyan geleneksel tiyatromuzun meddahlık geleneğinden, tuluat özelliğinden yararlandıkları görülür. Gönül Ülkü - Gazanfer Özcan Topluluğu, Nejat Uygur Topluluğu, Münir Özkul'un kurduğu kısa süreli topluluklar, Halk Tiyatrosu v.b. bunlar arasındadır. Oyun dağarcığında komedi türündeki yerli oyunlara yer veren Dost Oyuncular ve Ulvi Uraz Tiyatrosu da bu grupta yer alır. Kadıköy il Tiyatrosu ve Maltepe Küçük Komedi Tiyatrosu da oyun seçiminde komedi türündeki yerli ve yabancı yapıtlara yer veren topluluklardan ikisidir.

1960-1970 döneminde vodvil türünü benimseyen çok sayıda yeni topluluk faaliyete geçer. Vahi Öz Topluluğu, Orhan Erçin Topluluğu, Aziz Basmacı ve Kenan Büke Toplulukları, İstanbul Baskent Tiyatrosu, Muzaffer Hepgüler Tiyatrosu bu topluluklardan bazılaridir.

1988 tarihinde yayınlanan bir panel konuşmasında, Uğur Mumcu, "En yararlı özel teşebbüs özel tiyatrodur."¹ demiş, eğer özel teşebbüse inanılıyorsa bunun kültürel kolunun özel tiyatro topluluklarının kurulması ve gelişmesiyle bütünleneceğini vurgulamıştır. Bu anlayışa göre devlet özel teşebbüse gösterdiği desteğin benzerini kültür ve sanat alanında da göstermelidir. Ancak sözkonusu dönemde, beklenen destek gerçekleşmemiş, özel toplulukların içinde buldukları sorunlara çözüm bulunamamıştır.

Özel tiyatro topluluklarında gözlemlenen çeşitlilik, siyasal ve toplumsal yaşamda gözlemlenen çok sesliliğin bir yansıması gibidir. 1960-1970 dönemi Türk Tiyatrosu'nun en belirleyici yani büyük kentlerde sanat ile yaşam arasında kurulan karşılıklı ilişki ve es güdümlülüktür. Özel ve amatör tiyatro hareketi Türkiye'de tiyatro yasantisinin artık ödenekli toplulukların tekeline çıktığını gösterir. Özel ve amatör tiyatro toplulukları, bir yandan hem biçim hem de içerik anlamında bir atılım gösteren kendi yazarlarının eserlerini, öte yandan da batıda aynı aylarda sergilenen öncü,

yenilikçi, yeni tiyatro yapıtlarını büyük bir hızla seyirci karsısına çıkartırlar. Ödenek almayan toplulukların, toplumun değişik kesimlerinin beklentilerini, özlemlerini, eleştirilerini, gereksinimlerini karşılayan çoğulcu ve çok sesli olma özelliği, ödenekli tiyatroların da nitelik ve nicelik açısından üretimlerini geliştirmelerini zorunlu kiliyordu.

Bu dönemde nicelikle ilgili olan bir başka sonuç Devlet ve Şehir Tiyatroları'nın sahnelerinin çoğalması ile oluşur. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü görevinde Cüneyt Gökçer vardır. Repertuarda çeşitlilik ve nicelik anlamında artis görülür. Yeni Sahne, Altındag Tiyatrosu ve İstanbul Kültür Sarayı Devlet Tiyatrosu'nun bu dönemde etkinliklerini yaydığı yeni tiyatro yapılarıdır.

Bu dönemin basından 1966'ya kadar Muhsin Ertugrul'un yönetiminde olan İstanbul Şehir Tiyatrosu, kuruluşundan bu yana en verimli çağını yaşamış, tiyatro adamları bu süreyi "İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun altın çağı"² olarak belirlemişlerdir. Bu dönemde Şehir Tiyatrosu hem kadro olarak yeni isimlerle güçlenmiş hem de semt tiyatroları uygulamasıyla yeni tiyatro binaları açarak etkinlik alanını genişletmiş, hizmet kapasitesini arttırmıştır. 1966 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nin müdahalesi sonucunda Muhsin Ertugrul görevinden uzaklaştırılır. Bu durum basın ve sanat çevrelerinde tepkilere yol açar.

İstanbul Şehir Tiyatrosu, Kadıköy Tiyatrosu, Fatih Tiyatrosu, Üsküdar Tiyatrosu, Zeytinburnu Tiyatrosu gibi yeni semt tiyatroları açar. Rumelihisari ve Açık hava Tiyatrosu da yeni temsil mekanları arasındadır. Eskişehir Belediye Tiyatrosu ve Ordu Belediyesi Karadeniz Tiyatrosu gibi ödenekli tiyatrolar sayısal artışı bazı Anadolu kentlerini de kapsadığını gösterir.

1960-1970 döneminde Ankara ve İstanbul illerinde, özel tiyatroların etkinlik gösterdiği yeni tiyatro binaları da hizmete açılmıştır. Bu yapıların bir bölümü, daha önce başka bir amaçla kullanılıyorken, bu dönemde tiyatro salonuna dönüştürülmüştür. Bir bölümü ise, yeni yapılan tiyatrolardır. Ancak 1970'e doğru, tiyatrolardan bazıları ya kapanır ya da ekonomik açıdan daha fazla gelir getirecek işler için kullanılır.

1960-1970 döneminde çok sayıda açılan yeni tiyatro topluluklarına ve sahnelere kosut olarak seyirci sayısında da artışlar görülür.

Bu dönemin bir başka özelliği de, bazı önemli profesyonel toplulukların 1950'li yıllarda kurulmuş olan amatör tiyatro topluluklarından ve düzenlenmiş olan bazı

¹Nurdan Arca, "En Yararlı Özel Tesebbüs Özel Tiyatrodur", *Milliyet Sanat Dergisi*, 1 Haziran 1988, sayı: 193.

²Özdemir Nutku, "İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun Altın Çağı..."; *Benden Sonra Tufan Olmasın*, (İstanbul : Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yay., 1989) s.478-483.

festivallerin çalismalarından türemis olmasidir. Amatör bir topluluk olan Genç Oyuncular'in düzenlediği Erdek Senlikleri, Dostlar Tiyatrosu'nun çekirdeğini oluşturmıştır. Yine 1950'li yıllarda etkinlik gösteren Cep Tiyatrosu daha sonra kurulacak olan Dormen Tiyatrosu'nun başlangıcı sayılır. Devekusu Kabare Tiyatrosu'nun oyuncu - kurucuları da tiyatroya amatör bir topluluk olan Birlik Tiyatrosu'nda başlamışlardır. Ordu Gençlik Tiyatrosu, Ordu Belediyesi Karadeniz Tiyatrosu'nun, Eskisehir Akademi Tiyatrosu, Eskisehir Belediye Tiyatrosu'nun temelini oluşturur. 60'li yılların önemli tiyatro etkinlikleri arasında ulusal ve uluslararası tiyatro festivalleri yer alır. Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Türkiye Milli Talebe Federasyonu Senlikleri dönemin önemli tiyatro etkinlikleridir. Bertolt Brecht'in bir eseri, Türkiye'de ilk kez, İstanbul'da faaliyet gösteren amatör Grup 6 Topluluğu'nun sahnesinde düzenli olarak sahnelenmiştir.¹ Topluluk Carrar Ana'nın Silahları adlı oyunu sergiler. Brecht'in bir başka oyunu olan Sezuan'ın İyi İnsanı, daha önceki bir tarihte İstanbul Şehir Tiyatroları'nda çalışılmış, ancak tiyatroya yapılan saldırı sonucunda repertuardan çıkarılmıştır. Ankara'da ilk Brecht oyunu, yine bir amatör topluluk olan Ankara Deneme Sahnesi'nde sahnelenir.² Önde gelen amatör topluluklar ise Ankara Deneme Sahnesi, Devrim İçin Hareket Tiyatrosu, İşçinin Tiyatrosu, Tarsus Meydan Oyuncuları, İstanbul Teknik Üniversitesi Tiyatrosudur.

Bu dönemdeki bir gelişme de üniversitede görülür. 1964'de, daha önce kapanan Tiyatro Enstitüsü'nün yerine yine Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesine bağlı olarak Tiyatro Kürsüsü kurulur.³ Burası, tiyatro alanında uygulamanın yanı sıra ağırlıklı olarak kuramsal eğitim veren ilk kurumdur.

1960-1970 yılları tiyatro yazını açısından da dinamik bir dönemdir. Genç yazarlar kusajının basını çektiği yerli oyun yazarlarımız çok sayıda eser üretmişler, gerek ödenekli tiyatrolar gerek özel topluluklar yerli oyun yazarlarının eserlerini sergileyerek oyun yazarlığının gelişmesine destek olmuşlardır. Haldun Taner, Turgut Özakman, Sermet Çagan, Güngör Dilmen Kalyoncu, Çetin Altan, Aziz Nesin, Adalet Agaoglu, Nazim Kursunlu, Melih Cevdet Anday, Orhan Asena, Vasif Öngören, Hasmət Zeybek, Aydın Arıt, Aydın Engin, Erol Toy, Cahit Atay, Güner Sümer, Turan Ofözoglu, Refik Erduran, Basar Sabuncu, Necati Cumali, Selçuk Kaskan, Rifat Ilgaz, Recep Bilginer, Tarık Bugra, Sabahattin Engin, tiyatromuzun 50'li yılların sonlarında ve 60'li yıllarda kazandığı yazarlardır.

¹Türkiye'de İlk Brecht Carrar Ana'nın Silahları, *Oyun*, 1 Subat 1964; "Amatörler", *Kim*, 5 Mart 1964.

²Kuruluşumuzdan Buyana Oynadıklarımız", Ankara Deneme Sahnesi Brosürü.

³Prof.Dr.Melahat Özgü, "Muhsin Ertugrul'un Türk Tiyatrosu'na Katkisi Onun Kültür Anlayışından Kaynaklanıyor", *Ölümünün 5.Yılında Muhsin Ertugrul Semineri Bildirileri*, 28-29 Nisan 1984, İzmir, E.Ü Atatürk Kültür Merkezi

Bu dönemde nitelik açısından görülen bir başka gelişim, oyun yazarlarının yeni türler denemeleri ve bu açıdan tiyatromuza taze bir soluk kazandırmalarıdır. Sözgelimi Haldun Taner, kabare türünün öncülüğünü yapar. Bu dönemde batı tarzında yazılmış müzikli oyunlara da rastlanmaktadır. Dormen Tiyatrosu'nun sergilediği Sokak Kızı Irma adlı müzikalin ardından özel ve ödenekli topluluklar oyun dağarcıklarında yerli-yabancı müzikli oyunlara yer vermişlerdir. Haldun Taner'in Kesanlı Ali Destanı ve Zilli Zarife, Turgut Özakman'ın Bulvar, Erol Günaydin'in Uy Balon Dünya, Refik Erduran'ın Direklerarası, Sadık Sendil'in Yedi Kocalı Hürmüz, Melih Vassaf'ın Kerem ile Nazlı adlı eserleri başarılı yerli müzikli oyunlardır. Üç Kuruluş Opera, Damdaki Kemancı, Öp Beni Kate, Pygmalion da başarıyla sergilenen yabancı müzikaller arasında yer alır.

60'li yıllarda Ionesco, Albée, Anouilh, Beckett, Osborne, Jarry, Pinter gibi o dönemin öncü yazarları Türk seyircisine tanıtılmıştır. I. Arena Tiyatrosu, AST, Dostlar Tiyatrosu, Kent Oyuncuları gibi özel topluluklar bu yazarların eserlerine yer vermişlerdir. Batının öncü akımları Türk yazarlarını da etkileyecek, özellikle 1970'li yıllardan başlayarak bu alanda nitelikli yapıtlar ortaya koyacaklardır. Aziz Nesin'in Çiçü, Sen Gara Degilsin, Bir İnsan Basi Üstüne Üç Sesli Üzüncü, Melih Cevdet Anday'ın Ölümler Konusmak İsterler, Dikkat Köpek Var, Yarın Baska Koruda gibi eserleri bu arayışlardan bazılarını oluşturur.

1960-1970 döneminde geleneksel tiyatromuzun önemi yeniden gündeme gelir. Ulusal Türk tiyatrosunun oluşması için, geleneksel tiyatromuzun kaynakları araştırılır. Geçmişin mirası değerlendirilir. Geleneksel tiyatromuzun açık biçimi ve göstermecilik tekniği ile epik tiyatromun yapısal benzerlikleri üzerinde durulur. Bu yolda çalışmalar yapılır. Kesanlı Ali Destanı, Sarıpınar 1914, Kanlı Nigar, Sersem Kocanın Kurnaz Karısı, Üç Karagöz Oyunu, Bozkırdırlığı bu alanda üretilen eserlerdendir.

Bu dönemde yeni konulara ilgi duyulmuş, toplumsal sorunlar sahneye getirilmiş, sorunları yaratan nedenler irdelenerek eleştirilmiştir¹. Oyun yazarlığında politik ve toplumsal eleştiriye yer veren eserler üretilmiştir. Aynı bağlamda Bertolt Brecht'in eserleri de bazı toplulukların sahnelerinde sergilenmiştir. Politik ve toplumsal eleştiri içeren yerli eserlerden bazıları ise şunlardır: Ayak Bacak Fabrikası, Asiye Nasıl Kurtulur?, Sarıpınar 1914, Devr-i Süleyman, Alpagut Olayı.

Bu dönemin topluluk sahnelerinde çok sayıda köy, gecekondu ve göç sorunlarını ele alan oyunlar sergilenmiştir. Bu yönelis dönemin politik, ekonomik ve

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Prof. Dr. Sevdâ Sener, « Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Yazarları », Cumhuriyetin 50.Yılı Dönümü Anma Kitabı. (Ankara : A.Ü. D .T.C. Fakültesi Yay., 1974) s.161-167

toplumsal yapısının degismesinin paralelinde olmustur. Kurban, Pembe Kadin, Cil Horoz, Sultan Gelin, Karaların Memetleri, Kesanlı Ali Destani, Almanya Defteri, Irgat, Yer Demir Gök Bakır, Gültepe Oyunları, Susuz Yaz, Bozkirdirliği adlı oyunlar bunlardan bazılaridir.

1960-1970 döneminin bir baska belirleyici özelliği ise, tiyatroya olan ilgideki artisttir. Tiyatrodan beklentileri olan aydın çevre, tiyatroya sorumluluklar yüklemiştir. Tiyatro seyircisini de içine alan geniş kitlede tiyatro sanatının sorumlulukları tartışılır. "Egitmek", "aydınlatmak", "bilinçlendirmek", "düşündürmek", "tartistirmek", "elestirmek" gibi sanata yönelik amaçlar doğrultusunda tiyatronun işlevi tanımlanır. Tiyatroda "ulusallık", "evrensellik", "öz", "biçim" gibi kavramlar tartışılır, yapılan çalışmalar değerlendirilir.

Gazete ve dergilerde tiyatro elestirisine daha sık yer vermeye başlanır. Bu dönemde, özellikle devletten yardım alamayan özel tiyatro toplulukları basın tarafından desteklenmiştir. Ancak 1960'li yılların ilk yarısından sonra toplulukların bazılarında gözlenen nitelik kaybı, bu toplulukların eleştirilmesine ve basın desteğini kaybetmesine yol açmıştır.

Tiyatro yasantisında görülen hareketlilik toplumda yaşanan politik, ekonomik ve toplumsal hareketlilikle eş güdümlüdür. Kimi zaman tiyatro yaşamın sınırına tasar, kimi zaman yaşam tiyatroya müdahale eder. "Sandviç Tiyatrosu", "Her Yer Tiyatrodur Kampanyası", düzenlenen

amatör senlikler bu tür çabalar içinde yer alır. 1960'li yılların ikinci yarısında tiyatrolarda sendikal hareketler görülür. TOTSIS ve TISEN olmak üzere iki tiyatro sendikası kurulur. Sendikalar, ödenekli ve özel tiyatrolarla ilk kez anlasma masasına oturur. Kimi zaman bu oturumlar tiyatro grevleriyle ya da grev girişimleriyle sonuçlanır. Buna bağlı olarak basında ve tiyatro çevrelerinde "tiyatro sanatçısı işçi midir?" tartışması yapılır.

Toplumda yaşanan ve giderek gerginlesen politik atmosferin bir sonucu olarak, az da olsa bir kaç tiyatrodan oyunu alisilagelmis mekanından, tiyatro binasından çıkarak sokaklara, meydanlara, mitinglere ılastırma girişimleri görülür. Kimi zaman da sokaktaki politik hareketler ve eğilimler, doğrudan oyunun içinde yer alır. Sloganlar atılır, bildiriler okunur, yumruklar kalkar, marslar söylenir, yürüyüşler yapılır. Politika, topluluk bünyesinde ideolojik fraksiyonlar yaratır, tartışmalar ve bölünmeler yaşanır. Ya da tiyatrolara veya sanatçılara karşı saldırılar yapılır. Bu olaylar politik ve toplumsal çalkantıların tiyatro yasantisi ile nasıl içiçe girdiğini göstermektedir.

Dönemin sonlarına doğru yasadaki görülen politik kargasanın, sokak çatışmalarının halkın büyük bir kesimini tiyatrodan uzaklaştırdığı görülür. Öte yandan devletin özel tiyatlara hiç olmazsa vergi indirimi, bina v.b konularında yardım edememesi, enflasyonun tırmanışına kosut olarak üretim, kira, v.b ödemelerinin artması, öte yandan televizyonun yayına girmesi, özellikle İstanbul kentinde görülen çarpık kentleşme sonucu ortaya çıkan ve seyircinin tiyatroya gitme istegini kıran park, ulaşım v.b teknik sorunların ortaya çıkması, özel tiyatro topluluklarını sıkıntıya sokmuştur. Bu da kimi topluluklarda nitelik kaybına yol açmış, "gise" endisesini ön plana çıkartmıştır. Böylece piyasa toplulukları türemiş, bu gidis tiyatro enflasyonuna yol açmıştır.

Sonuç olarak, 60-70 dönemi tiyatro topluluklarının artisti yeni yazarların yetismesi, yeni konuların ele alınması, yeni türlerin denenmesi bakımından verimli olmuştur. Geleneksel tiyatromuzun özelliklerinden yararlanarak çağdas, ulusal Türk tiyatrosunu yaratma yolunda ciddi girişimler yapılmış, değerli eserler üretilmiştir. Politik hayattaki canlılık tiyatroya yansımış, dinamik bir tiyatro yasami gerçekleşmiş seyirci sayısı artmıştır. Öte yandan dönemin ortalarından başlayarak altınçağın ivmesinde bir düşüş görülür. Tiyatroların desteklenmesi konusunda bir çözüm üretilemez. Bölge Tiyatroları projesinin gerçekleşmemesi tiyatro sanatının Anadoluya yayılma olanaklarını zorlaştırır. Enflasyonun artisti, ekonomik zorlukları çoğaltır. Darboğaz esigindeki topluluklardan bazıları dağılır, bazıları gise oyunlarına yönelir, çok azı ise güçlükle ayakta kalır. Öte yandan toplumda yaşanan politik gerginlik ve karmasa sonucunda tiyatroya ve sanatçılara karşı saldırılar olur. İdeolojik bölünme topluluk bölünmelerine yol açar. Politik tansiyonun tırmanışı ve çatışmaların başlamasıyla, tiyatro seyircisi de giderek azalır. Toplumsal yasantıdaki kriz, 12 Mart darbesiyle bastırılır. Böylece, 1960'li yılların ilk yarısında parlak bir gelişim gösteren Türk tiyatrosu da dönemin ikinci yarısında yaşanan sorunlardan ötürü bir dönemece girmiştir.

KAYNAKÇA **A.KITAPLAR**

Aki, Niyazi. *Çağdas Türk Tiyatrosuna Toplu Bakış (1923-1967)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1968.

And, Metin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu (1923-1983)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1983.

-----, *100 Soruda Türk Tiyatrosu*. İstanbul: Gerçek Yay., 1970.

-----, *Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yay., 1992.

- .50 Yilin Türk Tiyatrosu*. İstanbul: İs Bankası Kültür Yay., 1973.
- And, Metin, Ergun Senlik ve Erkan Çanak. *Kültürel Etkinlikler ve Büyük Kuruluşlar*. Ankara: Türkiye İs Bankası Kültür Yay., 1981.
- Avcioğlu, Dogan. *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarin*. Tekin Yay., İkinci Kitap, 1987.
- . Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarin*. Tekin Yay., İkinci Kitap, 1987.
- Aydemir, Sevkett Süreyya. *İkinci Adam (1950-1964)*. Cilt III, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.
- Baltacıoğlu, İsmayil Hakkı. *Tiyatro*. İstanbul: Sebat Basımevi. 1941
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaslaşma*. Ankara: Bilgi Yay., 1973.
- Birand, Mehmet Ali, Can Dündar ve Bülent Çaplı. *Demirkrirat Bir Demokrasinin Dogusu*. İstanbul: Milliyet Yay., 1991.
- Cem, İsmail. *12 Mart*. İstanbul: Cem Yay., 1973.
- Dormen, Haldun. *Sürç-ü Lisan Ettikse Anılar*. İstanbul: Gelisim Yay., 1977.
- Ertugrul, Muhsin. *Benden Sonra Tufan Olmasın*. İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yay., 1989.
- Jaschke, Gotthard. *Yeni Türkiye'de İslamlik*. Çeviren: Hayrullah Örs. Ankara: Bilgi Yay., 1972.
- Karadag, Nurhan. *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1932-1951)* Ankara: T.C Kültür Bakanlığı., 1988.
- Kongar, Emre. *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Cem Yay., 1976.
- . Kültür Üzerine*. İstanbul: Çağdas Yay., 1982.
- Konur, Tahsin. *Devlet-Tiyatro İlişkisinde Belli Baslı Sistemler*. Cilt I. Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi No: A-9. Ankara: 1984.
- . Devlet-Tiyatro İlişkisinde Belli Baslı Sistemler*. Cilt II. Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi No. A-10. Ankara: 1984.
- . Devlet Tiyatro İlişkisinde Belli Baslı Sistemler*. Cilt III. Devlet Tiyatroları İç Eğitim Dizisi No. A-11. Ankara: 1984.
- . Devlet-Tiyatro İlişkisi* Ankara: 2001. Dost
- Nutku, Özdemir. *Darülbedayi'nin Elli Yılı*. Ankara: A.Ü D.T.C.F. Yay., 1969.
- . Yasayan Tiyatro*. İstanbul: 1976.
- . Dünya Tiyatrosu Tarihi 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.
- OBKT (Ordu Belediyesi Karadeniz Tiyatrosu). *Ordu 1979 Kültür ve Sanat Yilligi*. Ordu: OBKT Yay., 1979.
- Ofluoğlu, Mücap. *Bir Avuç Alkis*. İstanbul: Çağdas Yay., 1985.
- Ölümünün 5. Yilinda Muhsin Ertugrul, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne ve Görüntü Sanatları Bölümü'nce Düzenlenen Muhsin Ertugrul Semineri Bildirileri**. 28-29 Nisan 1984. İzmir: E.Ü. Atatürk Kültür Merkezi.
- Özdemir, Hikmet. *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi*. İstanbul: Bilgi Yay., 1986.
- Özön, M.Nihat ve Baha Dürder. *Türk Tiyatro Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967.
- Ses Sanatçılar Ansiklopedisi**. İstanbul: 1970.

- Shaw, Standford J. and Ezel Kural Shaw. *Osmanli Imparatorlugu ve Modern Türkiye*. Cilt II. Çeviren: Mehmet Harmanci. Istanbul: E Yay., 1983.
- Sokullu, Sevinç. *Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1979.
- Stefanos, Yerasimos. *Azgelismislik Sürecinde Türkiye*. Çeviren: Babür Kuzucu. Istanbul: Belge Yay., 1977.
- Sun, Muammer. *Türkiye'nin Kültür-Müzik- Tiyatro Sorunlari*. Ankara: Kültür Yay., 1969.
- Sururi, Gülriz. *Kildan Ince Kiliçtan Keskince*. Istanbul: Milliyet Yay., 1978.
- Sener, Sevda. *Çagdas Türk Tiyatrosunda Ahlak, Ekonomi, Kültür Sorunlari.(1923-1970)*. Ankara: A.Ü. D.T.C.F Yay., 1971.
- *Çagdas Türk Tiyatrosunda Insan (1923-1972)*. Ankara: A.Ü. D.T.C.F Yay., 1972.
- *Cumhuriyetin 75.Yilinda Türk Tiyatrosu*, Istanbul: Türkiye Is Bankasi Kültür Yay., 1999
- Taner, Haldun. *Devekusuna Mektuplar*. Istanbul: Dost Yay., 1960.
- Tanilli, Server. *Uygarlik Tarihi*. Istanbul: Say Kitap Pazarlama, 1981.
- Tanju, Ismail. *27 Mayıs 1960-12 Mart 1971 Ekonomi-Politige Bagli Teatral Düsün Hareketleri*. Istanbul: Gökçem Tiyatro-Sinema Yay., 1991.
- Tiyatro 1963 Tiyatro Yilligi: 1*. Istanbul: Kent Yay: 7.
- Yalçin, Ayhan. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasalari*. Istanbul: Geçit Kitabevi, 1987.
- Yüksel, Aysegül. *Dostlar Tiyatrosu 20. Yil*. Mas Matbaa.
- *Haldun Taner Tiyatrosu*. Istanbul: Bilgi Yay., 1986.
- *Çagdas Türk Tiyatrosundan On Yazar*. Istanbul: Mitos Boyut, 1997
- Zobu, Vasfi Riza. *O Günden Bu Güne*. Istanbul: Milliyet Yay.,1977.
- *Uzun Hikayenin Sonu*. Istanbul: Ofset Matbaacilik Sanayii ve Ticaret A.s., 1990.

B-MAKALELER

- Alpöge, Atıla. "*Bir Çikmazin Esigindeki Yanilmalar*". Oyun.
- Arca,Nurdan. "En Yazarli Özel Tesebbüs Özel Tiyatrodur", *Milliyet Sanat Dergisi*, 1 Haziran 1988, Sayi: 193
- Konur, Tahsin. "Cumhuriyet Döneminde Devlet-Tiyatro Iliskisi", *Cumhuriyetin 60. Yildönümü Armaganı*. Ankara: A.Ü. D.T.C.F. Yay., 1987, s. 307-359.
- Soysal, Mümtaz. "Merhaba Huzur!..." *Yön*, Sayi:67, 27 Mart 1963
- Sener, Sevda. "Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Yazarligi", *Cumhuriyetin 50. Yildönümü Anma Kitabı*. Ankara: A.Ü D.T.C.F. Yay., 1974, s. 147-170.
- "Amatörler", *Kim*, 5 Mart 1964
- "Kurulusumuzdan Buyana Oynadiklarimiz", *Ankara Deneme Sahnesi Brosürü*,
- "Türkiye'de İlk Brecht: Carrar Ana'nin Silahları", *Oyun*. 1 Subat 1964

“Türkiye’de Yilin Olaylar”i, *Varlık Yilligi 1972*, Varlık Yay., s.401-428

C. TEZ

Erkoç, Gülayse. *“Türk Tiyatrosunda 1960-1970 Dönemi (Tiyatro Topluluklari Ve Etkinlikleri.”*

Yayınlanmamış Doktora Tezi

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tiyatro Anabilim Dalı, 1993